

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

ІЛЬІНА Т.А., кандидат педагогічних наук, доцент Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ „Криворізький національний університет“

Латинська мова і антична культура – основа сучасної європейської цивілізації, фундамент гуманітарних наук. У статті розглядаються методи вивчення латинської мови шляхом проведення культурних і лінгвістичних паралелей з українською мовою.

Ключові слова: антична культура, лінгвокультурологічний аспект, семантика латинізмів, крилаті вислови

Латинська мова і антична культура є основою сучасної європейської цивілізації та майже усіх гуманітарних наук. Велика кількість слів латинського походження запозичені як українською, так і багатьма європейськими мовами. Розглянемо деякі питання вивчення латинської мовами шляхом проведення культурних та лінгвістичних паралелей з українською мовою. Вивчення латинської мови – це шлях до глибокого пізнання українцями своєї історії, оскільки найвідоміші культурні та історичні діячі минулого глибоко знали і використовували латину у мовній практиці.

Відродження української національної культури, духовних основ буття українського народу, національної самосвідомості є однією з головних вимог суверенного сьогодення України. Сьогодні в Україні набагато ширше вводиться викладання класичних мов, зокрема латинської, у ліцеях і гімназіях, педагогічних ВНЗ, а не лише в університетах, медичних, юридичних навчальних закладах, де традиційно вивчалася латина.

Мета дослідження – показати, що латинська мова і антична культура є основою сучасної європейської цивілізації та майже усіх гуманітарних наук.

У наш час немає потреби доводити, що латинська мова та антична культура є підвалинами сучасної європейської цивілізації, фундаментом та базою гуманітарної освіти. Якщо перейнятися «духом» античності, то саме поняття спадкоємності культур сприяє справжньому розумінню зв'язки епох. Латина обслуговувала різні сфери діяльності людини: медицину, філософію, юриспруденцію, літературу тощо. Нею писали вірші, філософські трактати, проповіді.

Гуманітаризація освіти передбачає пріоритет духовного аспекту, головна мета якого – розкриття духовно-творчих потенцій античної культури. Сучасний європейський соціокультурний комплекс своїм корінням є пов'язаним з античною традицією. Не випадково багато вчених стверджують, що європейська культура має «античну» сутність.

Більш як двадцять століть латинська мова слугувала засобом спілкування для багатьох народів Європи, завдяки їй вони знайомились та сприймали римську і почасти грецьку культури, її благодотвірний вплив на становлення і розвиток різних європейських мов важко переоцінити. Дотепер словниковий, а

© Т. А. Ільїна, 2015

також морфемний склад латини, відомий як інтернаціональний, використовується як матеріал для утворення нових слів.

Знання латинської мови сприяє розширенню загальноосвітнього світогляду людини, розвиває логічне мислення, йде на користь загальній мовознавчій обізнаності. Цінителі класичних мов, зрештою, всі, хто прагнув насправді мати глибокі гуманітарні знання, завжди віддавали данину латині як самодостатній, лаконічній, довершеній, благозвучній мові, якою написані десятки наукових, художніх творів, пам'яток давнини, неосяжні надбання античної літератури.

Вивчаючи основи латинської граматики, лексику, міркуючи над текстами мудрих стародавніх римлян та їх послідовників, які писали свої праці латиною, дуже важливо розуміти, що є й інші завдання, як і при вивченні будь-якої іноземної мови, а саме: знання історії, культури, релігії, устрою життя, звичок, особливостей світогляду, світосприйняття людей-носіїв мови, що вивчається.

Римська держава увійшла в історію світової цивілізації не стільки завдяки нескінченним кровопролитним загарбницьким війнам, які вона вела майже постійно, скільки тим культурним досягненням, які вона внесла до скарбниці уселюдської культури. Величезні споруди стародавнього Риму, численні твори скульпторів і письменників є вираженням людського духу, вони відбивають прагнення творців до кращого, вищого, божественного.

Латинська мова з лінгвістичної точки зору має статут мертвої. Дійсно, зважаючи на те, що нею ніхто не спілкується, тому що вже немає людей, для яких вона була б рідною, розмовною, з цим можна було б погодитись, але вона пережила тисячоліття і стала основою багатьох сучасних живих європейських мов: італійської, іспанської, португальської, французької, румунської, молдавської та інших. Вона дійшла до наших часів у старовинних текстах як невичерпна скарбниця людської мудрості та нетлінних істин, що слугували освіченим людям багатьох віків в історичних пам'ятках і документах, творах епохи Відродження, у наукових медичних, біологічних, юридичних, лінгвістичних та технічних термінах.

Латинська мова живе своїм особливим життям в умовах сучасного світу, в культурах сучасних європейських народів. У вітчизняній культурі та рідній мові вона також посідає своє певне місце, збагачуючи нашу знання та розуміння основ буття минулих цивілізацій. А якщо пам'ятати, що більше половини блоку запозичених слів у рідній мові мають латинське походження, то близькість латинської мови стає ще більш очевидною.

Історичні умови склалися так, що латина втратила свою комунікативну функцію, але набула великого історичного та освітнього значення, стала невичерпним джерелом загальнолюдської культури та сполучною ланкою між античністю і сучасністю. Вивчення латини допомагає більш глибокому засвоєнню знань із багатьох спеціальностей як гуманітарного, так і природничого та технічного профілю. Багато латинських слів увійшло і в українську мову, і це не тільки міжнародна термінологічна лексика, якою користуються науковці в різних сферах знань, а й ті слова, що ми вживаємо повсякденно. Вони так глибоко укорінилися у рідну мову, що вже не сприймаються нами як іноземні, іншомовні, запозичені: лінія (linea), олія (oleum), вино (vinum), комора (camera), сокира (securis), котел (catillus), скриня (scrinium), фабрика (fabrica), плід (fructus), форум (forum), основа (fundamentum), лев (leo), учитель (magister), метал (metallum), монета

(moneta), стіна (murus), муха (musca), природа (natura), плавання (navigatio), прикраса (ornamentum), батьківщина (patria), професор (professor), піраміда (pyramis), повторення (repetitio), школа (schola), таблиця (tabula), тіло (corpus), колега (collega), будинок (domus), пам'ятник (monumentum) тощо [7, с.54].

Завжди цікаво уявити собі, що об'єднувало людей, що змушувало їх ворогувати, якими були їхні погляди на навколишній світ, на конкретні речі, події, що сприяло радикальним змінам у їхньому житті. Глибше зрозуміти сентенції, думки, крилаті вислови, які ми вивчаємо, повторюємо, погоджувачись з їх мудрістю і в нашому сьогоднішні, віддаючи данину досвіду, обізнаності в багатьох сферах знання людям, які жили, мислили, творили понад два тисячоліття тому.

Виховне й пізнавальне значення мають латинські крилаті вислови, афоризми, прислів'я і приказки, які ми зустрічаємо як у художній, так і у науковій літературі. Українська мова запозичила їх чимало, утворила подібні, які майже дослівно відтворюють латинські, що зайвий раз доводить схожість менталітету багатьох європейських народів [3, с.81].

Інтернаціоналізація мови науки у другій половині XIX століття сприяла зростанню ролі класичних мов як джерела для утворення нових та уніфікації вже існуючих наукових термінів. Такі властивості латинської мови, як лаконізм, лапідарність, точність та економічність вираження, зробили її незмінним джерелом творення наукових термінів, тим більше, що терміни національного походження у порівнянні з латинськими часто програють саме у стислості визначення та у можливості утворення похідних форм.

Неабияке значення має й те, що наукові терміни латинського походження, потрапляючи до інших мов, залишаються в них чужинцями, ізольованими словами, що почасти застраховує їх від впливу мов, які їх запозичили, тим самим забезпечуючи лексемам необхідну в науці однозначність. Цілий ряд наук – математика, фізика, біологія, зоологія, хімія, філологія, медицина, фармакологія, астрономія – користуються латинськими термінами. Латинська мова поряд із давньогрецькою й донині залишаються невичерпною базою для утворення міжнародної наукової та суспільно-політичної термінології.

Через століття, вже у наш час, з новою силою виявляються гуманістичні традиції відродження латинської мови, подібно тим, що склалися в епоху Ренесансу в Європі, коли найбільш освічене товариство усвідомлювало необхідність осягнення того, що знали покоління людей, які жили і творили в античну епоху, що потрібно зберігати та розвивати накопичені ними надбання. Цьому сприяє устремління читати латинські тексти, знати, які воєнні, політичні, економічні події відбувалися в житті давніх римлян, бажання зрозуміти, відчути прагнення людей, що жили багато віків тому.

Використання діячами епохи Відродження латинської мови класичного періоду (I ст. до нашої ери – I ст. нашої ери) як живої мови хоча й було досить тривалим і вплинуло, головним чином, на словниковий склад новітніх європейських мов, однак не змогло припинити або загальмувати бурхливий розвиток, становлення та удосконалення багатьох європейських національних мов, багато з яких невдовзі набуло статусу державних мов.

Глибоке знання латинської мови розвиває логічне мислення, сприяє розширенню загальноосвітнього світогляду, йде на користь загальній лінгвістичній обізнаності. Розуміння історії, знання культури, літератури,

міфології просто неможливе без знання мови, яка є душою народу, лише користуючись перекладами текстів, документів, художніх творів, що дійшли до нас крізь віки, зроблені у різні часи людьми багатьох національностей, у несхожі політичні та ідеологічні епохи.

Ось чому знання латинської мови необхідне не тільки вченим, а й тим, хто хоче глибше опанувати європейську культуру, джерелом якої є культура античності. Тому і вивчення латинської мови на сучасному етапі здійснюється двома паралельними шляхами – у лінгвістичному та культурологічному аспектах, що й повинне складати основу методики викладання латинської мови у сучасній вищій школі, зробити вивчення мови більш захоплюючим і полегшити засвоєння граматичного та лексичного матеріалу.

З цією метою створюються сучасні програми, методики, пишуться нові цікаві підручники, навчальні посібники, хрестоматії, які містять відібраний для навчання граматичний, лексичний та фразеологічний матеріал, оздоблені різноманітним ілюстрованим матеріалом, необхідними текстовими поясненнями, завданнями, кросвордами, вправами для кмітливих, варіантами перекладу поетичних художніх творів, що повинно сприяти підвищенню загальнокультурного розвитку учнів та студентів [6, с.102].

У нашій державі велика перерва в опануванні світовою культурою існувала й у площині вивчення класичних мов. Сьогодні цей недолік у системі освіти поступово ліквідується: латинську мову, античну літературу, міфологію вивчають не тільки студенти філологічних спеціальностей університетів, а й учні гімназій, ліцеїв, студенти інститутів.

На Заході у зв'язку з прагненням до об'єднання і створення єдиної Європи, а також із надзвичайно зростаючими потребами духовних, культурних, економічних, політичних контактів, латинську мову почали вивчати із застосуванням тих методик, що й при вивченні сучасних європейських та інших іноземних мов.

Виходячи зі специфіки вивчення латинської мови як писемної мови оригінальних творів античних авторів Цицерона, Цезаря, Катутла, Апулея, Овідія, Лукреція, Вергілія, Горація, Светонія, основ римського цивільного права, документальних пам'яток з історії України, написаних латинською мовою, значна увага приділяється латинській лексиці як невід'ємній частині інтернаціонального словникового фонду, розвитку словникового складу багатьох сучасних мов.

У зв'язку з тим, що латинська мова протягом значного часу функціонувала на території Європи поряд з національними мовами, вона зазнавала певного впливу від останніх. Неможливо не підкреслити високу продуктивність латинських афіксів та словотворчих моделей для словотворення як у латинській, так і в сучасних романських, германських та слов'янських мовах. Вони мають чимало свідчень певної спорідненості з латиною, що є ще одним доказом їх генетичної спільності та наявності запозичень – це особливо помітно на лексичному рівні мов.

Лексика у курсі латинської мови повинна бути об'єктом спеціального вивчення й займати рівноцінне місце з граматикою. У методиці роботи зі словниковим складом необхідно виходити з того, лексика як певний ярус мовної структури є системою. Установлення зв'язків усередині цієї системи є більш складним, ніж, наприклад, у граматиці. Але все одно на перших етапах

вивчення латинської мови необхідно показувати співвідносні зв'язки між лексичними одиницями.

Зіставлення запозичених новітніми європейськими мовами слів із вихідними латинськими, встановлення значеннєвого та граматичного зв'язку між ними допомагає студентам глибше зрозуміти й активніше засвоїти латинізми у сучасних мовах і, в першу чергу, в рідній мові, пояснюючи у важких випадках орфографію запозичених слів, наочно демонструючи тісний зв'язок живих мов з мертвою латиною, тим самим активізуючи інтерес студентів до вивчення латинської мови. Для поглибленого розуміння семантики запозичених латинізмів обов'язково потрібно звертатись до етимологічних, тлумачних словників, словників іншомовних слів [5, с.77].

Читаючи художню, наукову чи суспільно-політичну літературу, стикаємося з крилатими висловами без перекладу й пояснення, навіть у виданнях, що розраховані на масового читача. Вивчення латинської мови дуже складно уявити без спроби заучити й витлумачити той різноманітний і різноплановий фразеологічний та лексичний матеріал, що традиційно об'єднується терміном «латинські крилаті вислови», які немовби прилетіли із здавен, через тисячолітню історію людського буття і донесли до нас точність, ясність, глибину суджень, досвід, мудрість. Вислови, походження яких пов'язане з античною літературою, історією давнього світу та середніх віків, вислови з церковно-релігійних джерел, значною мірою дійшли до наших часів завдяки латинській мові, яка зберегла їх крізь тисячоліття в автентичному вигляді, водночас в межах літературних цитат – крилатих слів пізнішого походження у новітніх мовах – дуже часто спостерігається заміна компонентів, розширення або звуження обсягу, наповнення новими відтінками значень[2, с 34].

Значна частина фонду крилатих висловів давнього походження – з латинської мови, що є переконливим доказом засвоєння українською мовою надбань попередніх епох. Частина висловів, що пов'язані з античною історією, філософією, міфологією, культурологією, літературою, вже давно стала загальнолюдським здобутком. Вони конденсують величезний фонд думок, емоцій, людського досвіду, виражаючи їх в афористичній, лаконічній, лапідарній, високомайстерній формі. Їх дуже багато, усі знати й пам'ятати неможливо, але не знати їх зовсім немислимо, тому що вони стали невід'ємною частиною скарбниці людського духу, прекрасною сторінкою загальнолюдської культури [1, с.281]:

Таблиця 1.

Крилаті вислови

Amicitia vitam ornat	Дружба прикрашає життя
Ars longa, vita brevis est	Життя коротке, мистецтво вічне
De gustibus et coloribus non est disputandum	Про смаки і кольори не треба сперечатись
De mortuis aut bene, aut nihil	Про мертвих або добре, або нічого
Dum ferrum candet, tundendum est	Слід кувати залізо, поки гаряче
Citius, altius, fortius!	Швидше, вище, сильніше!
Manus manum lavat	Рука руку миє

Mnia mea mecum porto	Все своє ношу з собою
Veni, vidi, vici!	Прийшов, побачив, переміг!
Verum amicum pecunia non parabis	Вірного друга за гроші не купиш

Важливим компонентом при вивченні латинської мови в гуманітарних вищих навчальних закладах є безпосередній зв'язок з курсом „Антична література“. Згодом студенти мають можливість читати деякі твори античних авторів мовою оригіналу, порівнюючи їх з традиційно відомими перекладами українською, російською, англійською та німецькою мовами. Це дає можливість вивчати і розуміти зразки не тільки класичної, а й середньовічної, ренесансної та навіть просвітницької латини, у тому числі й твори відомих українських поетів, письменників, філософів та суспільних діячів кінця XVII – XVIII ст. Латиною досконало володіли Петро Конашевич-Сагайдачний, Юрій Дрогобич, Іван Домбровський, Григорій Сковорода, Феофан Прокопович, Стефан Яворський та багато інших діячів вітчизняної історії та культури. Латинською мовою написані листи Богдана Хмельницького, конституція Пилипа Орлика, Великий требник Петра Могили та інші важливі для нашої історії документи [8, с.28].

Навчальні курси, що вивчаються одночасно, допомагають студентам опанувати матеріал у єдності історико-культурного, теоретичного, філологічного та художньо-естетичного аспекту, досягнути проблеми співвідношення двох культур – античної та новітніх часів. Основною проблемою, яка об'єднувала б усі теми, є проблема спадкоємності античної та новітньої культури. Мета навчання у зв'язку із загальною спрямованістю – показати, якій переробці та трансформації зазнав античний матеріал, як змінювався у залежності від епох і національних умов ідеал античності для людства, в силу яких своїх ідейно-художніх достоїнств греко-римська культура залишається для людства й донині немеркнучою цінністю [4, с.12].

Античне мистецтво, яке є фундаментом європейської культури, ніколи не переставало бути критерієм високої духовності, гармонії для людства і так чи інакше було представлено у різні епохи розвитку західної культури. Цей зв'язок не переривався, але історія культури новітніх часів знає такі періоди. Коли людство з особливою увагою та ентузіазмом зверталось до своїх першоджерел, коли античні ідеали та уявлення з новою силою впливали на формування провідних ідей тієї чи іншої епохи, визначало систему її цінностей [9, с.161].

Однозначно можна стверджувати, що знання латинської мови необхідне кожній освіченій людині. Видатний римський філософ і діяч Цицерон написав: «Non enim tam praeclarum est scire Latine, quam turpe nescire – Не так славно знати латинську мову, як соромно її не знати» [3, с.308].

Список літератури

1. Бабичев Н.Т., Боровский Я.М. Словарь латинских крылатых слов / Н.Т. Бабичев, Я.М. Боровский. – Москва: Русский язык, 1982. – 959 с.
2. Біблійна мудрість у латинських афоризмах українською та англійською мовами / Ю. Цимбалюк, Й. Кобів, Л. Смурова, Л. Латун: [наук.-навч. посіб.]. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 410 с.

3. Коваль А.П., Коптілов В.В. Крилаті вислови в українській літературній мові / А.П. Коваль, В.В. Коптілов. – Київ: Вища школа, 1975. – 334 с.
4. Куманецкий К. История культуры Древней Греции и Рима / К. Куманецкий / Пер. с пол. – Москва: Высшая школа, 1990. – 351 с.
5. Лапина М.С. Латинизмы в современных языках / М.С. Лапина, А.С. Калиниченко, А.С. Феоктистова. – Киев: Высшая школа, 1985. – 189 с.
6. Мирошенкова В.И., Фёдорова Н.А. Латинский язык для гуманитарных вузов / В.И. Мирошенкова, Н.А. Фёдорова. – Ростов на Дону: Феникс, 2000. – 416 с.
7. Оленич Р.М. Латинська мова / Р.М. Оленич, І.Р. Оленич, Б.В. Чернюх: [навч. посіб.]. – Львів: Світ, 2008. – 472 с.
8. Пащенко В.І., Пащенко Н.І. Антична література / В.І. Пащенко, Н.І. Пащенко. – Київ: Либідь, 2001. – 717 с.
9. Підлісна Г.Н. Світ античної літератури / Г.Н. Підлісна. – Київ: Наук. думка, 1989. – 168 с.
10. Тронский И.М. История античной литературы / И.М. Тронский – Москва: Высшая школа, 1983. – 464 с.

References

1. Babichev N.T., Borovskiy Y.M. Slovar latinskih krilatih slov / N.T. babichev, Y.M. Borovskiy. – Moskva: Russkiy yzik, 1982. – 959 s.
2. Bibliyna mudrist u latinskih aforizmah ukrainsroyu ta angliyskoyu movami / U. Zimbalyuk, I. Kobiv, L. Smurova, L. Latun: [nauk.-navch. posib.]. – Vinnizya: Nova kniga, 2003. – 410 s.
3. Koval A.P., Koptilov V.V. Krilati vislovi v ukrainskiy literaturniy movi / A.P. Koval, V.V. Koptilov. – Kiyev: Visha shkola, 1975. – 334 s.
4. Kumanezykiy K. Istoriya kulturi Drevney Grezii i Rima / K. Kumanezykiy / Per. s pol. – Moskva: Vishaya shkola, 1990. – 351 s.
5. Lapina M.S. Latinizmi v sovremennih yazikah / M.S. Lapina, A.S. Kalinichenko, A.S. Feoktistova. – Kiev: Visha shkola, 1985. – 189 s.
6. Miroshenkova V.I., Fedorova N.A. Latinskiy yazik dlya gumanitarnih vuzov / V.I. Miroshenkova, N.A. Fedorova. – Rostov na Donu: Feniks, 2000. – 416 s.
7. Olenich R.M. Latinska mova / R.M. Olenich, I.P. Olenich, B.V. Chernuh: [navch. posib.]. – Lyviv: Svit, 2008. – 472 s.
8. Pashenko V.I., Pashenko N.I. Antichna literatura / V.I. Pashenko, N.I. Pashenko. – Kiyev: Libidy, 2001. – 717 s.
9. Pidlisna G.N. Svit antichnoyi literaturi / G.N. Pidlisna. – Kiyev: Nauk. dumka, 1989. – 168 s.
10. Tronskiy I.M. Istoriya antichnoy literaturi / I.M. Tronskiy – Moskva: Vishaya shkola, 1983. – 464 s.

Латинский язык и античная культура – основа современной европейской цивилизации, фундамент гуманитарных наук. В статье рассматриваются методы изучения латинского языка путём проведения культурных и лингвистических параллелей с украинским языком.

Ключевые слова: античная культура, лингвокультурологический аспект, семантика латинизмов, крылатые слова

The Latin language and ancient culture is basis of modern European civilization, foundation of humanities. In the article the methods Latin learning are examined by means of comparison with Ukrainian.

More than twenty centuries Latin served as the means of communication for many people in Europe. Due to it they discovered Roman and partly Greek cultures. It is difficult to overestimate its salutary influence on becoming and development of the different European languages. To this day dictionary and also morpheme composition of Latin, known as international, is used as material for making up new words.

Knowledge of Latin helps to extend human's general world view, develops logical thinking, benefits general linguistic knowledge. Experts of classic languages always gave a contribution to Latin as all-sufficient, laconic, perfect, euphonic language, in which many scientific, artistic works, sights of remoteness, boundless works of ancient literature are written.

While studying bases of Latin grammar, vocabulary, meditating above texts of wise ancient Romans and their followers who wrote their works in Latin, it is very important to understand that there are other tasks in learning any foreign language such as knowledge of history, culture, religion, way of life, habits, features of world view, world perception of native speakers of the language that is studied.

Latin lives its special life in the modern world, in the cultures of the modern European people. In a native culture and the mother tongue it also occupies the certain place, enriching our knowledge and understanding the life bases of past civilizations. And if to remember, that the more than half of block of loan-words in the mother tongue has the Latin origin, the closeness of Latin becomes more obvious yet.

Through centuries, nowadays, humanism traditions of Latin revival appear with renewed strength, like those which were formed during the Renaissance in Europe, when the most well-educated society realized the necessity of understanding of that things that ancient people knew, that it is important to keep and develop the knowledge accumulated by them.

Thorough knowledge of Latin it is possible to develop logical thinking, instrumental in extending general world view, benefits general linguistic knowledge. Understanding of history, knowledge of culture, literature, mythology, is simply impossible without knowledge of language which is the soul of people, only using translations of texts, documents, artistic works, which were saved till nowadays, that were created in different times and by the people of many nationalities, in different political and ideological periods.

So the knowledge of Latin is necessary not only for scientists but also for those people, who want to know more about the European culture. That is why the learning of Latin today is carried out with two parallel ways – in linguistic and cultural aspects, that must make basis in methods of Latin teaching in modern high school. It must do the learning of language more enthralling and facilitate mastering of grammatical and lexical material.

For this reason the modern programs, new interesting textbooks, training aids, reading-books are created which contain selected grammatical, lexical and phraseology material for studies, decorated with the various illustrated material, necessary text explanations, tasks, by cross-words, exercises, by the variants of translation of poetic artistic works, that must be instrumental in the increase of the cultural development of students.

Keywords: *ancient culture, lingvocultural aspect, semantics of latinism, sayings*